

ქორწინებასთან დაკავშირებული
ლექსიკა კახეთში
(დაბა წნორის მასალების მიხედვით)

**Vocabulary related to marriage in Kakheti
(According to the materials of Tsnori)**

ლუიზა ხაჩაპურიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი
მარიკა თედორაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Luiza Khachapuridze

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

Marika Tedoradze

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

A wedding day is one of the most important days in a person's life. In the old days, weddings were held mainly in autumn, when the harvest was molten, the wine was crushed, and the wheat was ground.

In the paper, we present the material recorded by us in Tsnori, Sighnaghi Municipality. With the development of life, life-changing rituals change. Forgetting a broken tradition or custom has been accompanied by many lexical items as useless and useless. Therefore, we considered it necessary to find and fix the surviving lexemes.

Dating a man and a woman in the last century was mainly done by the deal, there were also cases of starting a family with love.

According to our respondent: „In the past, one could not get married or ask without an apostle“. As in other parts of Georgia, according to our materials, an apostle/mediator/ambassador is a man chosen by a family and sent to another family to like this girl and ask us to marry her. Voluntarily chooses and distribute to each other.

According to the explanatory dictionary of the Georgian language, an apostle

means a person sent (sent) with an assignment, a „mediator“. A mediator is the same as a mediator. The conciliator, the mediator, is the same as the matchmaker. Sul Khan-Saba Orbeliani: Machakali - mediator, an apostle - narrator, and missionary.

„Belga“ – According to today's materials, this is the pre-engagement period, negotiation. According to the definition of the Georgian language in the dictionary: Belga - is jewelry, worn by the bridegroom for the bride.

The best man was called the godfather, formerly also called Dadiani. It means brother-in-law with Sul Khan-Saba. The semantics of the wedding lexical units' „Shah“ and „Khoncha“ is interesting.

According to the people of Tsnoeli, a woman is a woman of the family, who is right and leads the family well, „Not all women are women“.

By studying the wedding customs and related lexical items, we can also study the moral-psychological characteristics of Georgians, and the forms of artificial kinship.

საკვანძო სიტყვები: კახური დიალექტი, დიალექტური ლექსიკა, ქორწინება.

Keywords: Kakhetian dialect, dialectal vocabulary, marriage.

ქორწინებისა და საოჯახო ურთიერთობების, ასევე საზოგადოების ყოფისა და კულტურის განვითარების პრობლემების ღრმა მეცნიერული შესწავლა მე-19 საუკუნიდან დაიწყო. დღეისათვის ქორწინების ინსტიტუტს მრავალი სამეცნიერო დარგი იკვლევს: ეთნოლოგია, ფოლკლორი, სამართალმცოდნეობა, ენათმეცნიერება.

საგანგებო აღნიშვნის ღირსია აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის მიერ ქართული წყაროთმცოდნეობითი მონაცემების თავმოყრა და გაანალიზება. საოჯახო ყოფის შესწავლაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით ქართველ ეთნოლოგებს: რ. ხარაძეს, ი. ჭყონიას, ვ. ითონიშვილს, ა. რობაქიძეს, მ. ბეჟაიას, ნ. მაჩაბელს, ლ. მელიქიშვილს, თ. იველაშვილს, გ. გოცირიძეს, ა. ანთელავას, ნ. ხიზანიშვილის, თ. სახოკიას, ს. მაკალათიას და სხვებს.

ქორწილი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დღეა ადამიანის ცხოვრებაში. ქორწილები ძველად პირითადად შემოდგომაზე იმართებოდა, როცა მოსავალი მოლეული ჰქონდათ, ღვინო დაწურული, ხორბალი დაფქული.

ნაშრომში წარმოვადგენთ ჩვენ მიერ სიღნაღის მუნიციპალიტეტის დაბა წნორში (1938 წლამდე საქობოს უბანი ეწოდებოდა, მდებარეობს ალაზნის ვაკეზე, ზღვის დონიდან 294 მ სიმაღლეზე, სიღნაღიდან 9 კმ, თბილისიდან 120 კმ) ჩაწერილ მასალას.

ცხოვრების განვითარებასთან ერთად იცვლება ყოფა-ცხოვრება, რიტუალები... დღეს აღარ იშლება მეზობლების შემწეობით, თავიკაცებისა

და თავიქალების მიერ ორგანიზებული ლხინისა თუ ჭირის სუფრები. მათი საქმიანობა ამჟამად სარიტუალო სახლებმა, კაფე-ბარებმა და რესტორნებმა შეითვისეს, რამაც შრომა ძალზე შეუმსუბუქა ადამიანებს, თუმცა ყველაფერს ორი მხარე აქვს და, როგორც ჩვენი რესპონდენტები ამბობენ, დღეს ქორწილი და კარგი ამბები სახლიდან რესტორნებში გადავიტანეთ, სახლში მარტოკა ჭირი დავიტოვეთ. მოშლილ ტრადიციასა თუ წეს-ჩვეულების მივიწყებთ თან გაჰყვა ბევრი ლექსიკური ერთეული, როგორც უსარგებლო და გამოუყენებელი. ამიტომ საჭიროდ მივიჩნიეთ შემორჩენილ ლექსემათა მოძიება და ფიქსაცია.

ქალისა და მამაკაცის გაცნობა გასულ საუკუნეში ძირითადად გარიგებით ხდებოდა. იყო სიყვარულით ოჯახის შექმნის შემთხვევებიც. ჩვენი რესპონდენტის თქმით: „ადრე მოციქულის გარეშე გათხოვება თუ თხოვება არ შეიძლებოდა. ახლობელს ან ამ საქმეში გაწაფულ კაცსა თუ ქალს დაელაპარაკებოდა ოჯახი და მიუგზავნიდა გოგოსა ან ბიჭის ოჯახსა. ის ოჯახი იტყოდა ხოლმე დაიცათ შევეკითხოთო ახლობლებს“ (შურა სპანდერაშვილი, 98 წლის).

როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, ჩვენი მასალების მიხედვითაც, მოციქული/შუამავალი/ელჩი არის კაცი, რომელსაც ირჩევს ოჯახი და აგზავნის მეორე ოჯახში, რომ მოგვწონს ეს გოგო და გთხოვთ, მოგვათხოვთ. მაჭანკალი კი თავისი სურვილით ირჩევს და ურიგებს ერთმანეთს.

საანალიზო ერთეულები ქართული ენის ლექსიკონებში შემდეგნაირად განიმარტება:

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, მოციქული ნიშნავს „ვინმესთან რაიმე დავალებით გაგზავნილ (მიგზავნილ) პირს, შუამავალს“ (ქეგლ 1958: 1050). შუამავალი იგივეა, რაც შუაკაცი. მომრიგებელი შუამავალი, იგივეა, რაც მაჭანკალი. მაჭანკალი-ი (მაჭანკლისა) ძვ. საქმის მომგვარებელი ქალსა და ვაჟს შორის მათი დაქორწინების მიზნით, – შუამავალი, მაშვალი (იქვე: 110). მომრიგებელი – შუამავალი ისტ. საგანგებო მოხელე, რომელიც ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ აწესრიგებდა სადავო საკითხებს გლეხებსა და მემამულეთა შორის (იქვე: 798).

ანალოგიურად განმარტავს აღნიშნულ სიტყვაფორმებს ალ. ლლონტი და სულხან-საბა ორბელიანი: მაჭაკალი (ქიზიყ., ინგილ.) – მაჭანკალი, შუამავალი, მაშვალი (ალ. ლლონტი); მოციქული – მომთხოვნილი და მივლინებული არს კაცმან ვინმე ამხანაგს(ა) ანუ უაღრესსა მიუგზავნოს საქმესა რასამე ზედა. შუამავალი – დამ(ა)ზავებელი (სულხან-საბა).

შეიძლება ვთქვათ, მოციქული/შუამავალი/ელჩი ოჯახის ახლობელია, რომელიც კარგი სიტყვა-პასუხით გამოირჩევა და აგზავნის მეორე ოჯახთან დასამოყვრებლად, ხოლო მაჭანკალი ამ საქმით დაინტერესებული პირია, რომელიც თავად იჩენს ინიციატივას და ბოლოს გასამრჯელოსაც იღებს.

ისევ ჩვენს რესპონდენტს მოვუსმინოთ: „პირველი მოლაპარაკებიდან მერე დათქვამდნენ დღეს, მივიდოდა მოციქული, ზოგი შუამავალსაც უწოდებდა და გაიგებდა ოჯახის აზრსა. ამის მერე მოდიოდნენ ბელგითა“

(მიშა ჭედლიშვილი, 80 წლის).

„ნიშნობამდე მიუტანდნენ ხოლმე, „ბეს“ ზოგი „ბელგას“ ეძახდა. ანუ ეს იყო ოქროს ბეჭედი და რამე სამკაული“ (მარო ბაკაშვილი, 80 წლის).

„მხოლოდ ბეჭედი უნდა გაეკეთებინათ ქალისთვის, დათქვამდნენ ნიშნობის დღესა და ერთი 20-30 მივიდოდა ოჯახში და დანიშნავდნენ. მანამდე კანონითა ბიჭი იმ ოჯახში არ შეიძლებოდა შესულიყო და იმ დღიდან ბიჭი უკვე ოჯახის წევრი ხდებოდა“ (რეზო ბაგალიშვილი, 75 წლის).

ბელგა – დღევანდელი მასალების მიხედვით, ეს არის ნიშნობის წინა პერიოდი, მოლაპარაკება: „ბელგა ნიშნავდა, რომ უნდა მისულიყვნენ და საჩუქრები მიერთმიათ, მოენახულეზინათ. ბელგა ერქვა ნიშნობამდე წინა პერიოდს, აი ვიდრე დათანხმდებოდა ოჯახი“ (ლალი თვალმიხელაშვილი). ზუსტად ასე განიმარტება აღნიშნული ერთეული ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში: ბელგა – ძვ. ეთნ. ბეჭედი ან სხვა რამ სამკაული თუ ძვირფასეულობა, სასიძოს მიერ საპატარძლოსთვის მირთმეული მისი ცოლად შერთვის ნიშნად, ნიშანი. დიალექტური ლექსიკონების მიხედვით, საანალიზო ფორმა გავრცელებული იყო ქართლსა და მთიულეთში, როგორც ქალის დასანიშნავად საქმროს მიერ მიტანილი საჩუქარი; ბელგის მიცემა ანუ დაბელგვა (დაწინდვა) ნიშნავდა მოყვრობაზე შეთანხმების მთავარ წინაპირობას, რომლის შემდეგ ნიშნობა და ქორწილი იმართებოდა. სინონიმთა ლექსიკონში ბელგას პარალელური ტერმინებია: ნიში, ჭდე.

ნიში და ჭდე ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონსა და ალ. ლლონტის ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში განსხვავებული დეფინიციით დასტურდება: ნიში – ამოღრმავებული ადგილი კედელში რისამე (ქანდაკების, ავეჯეულობის, ძველად – ხატის და სხვ.) შესადგმელად. ჭდე – ჩანაჭერი ხეზე, კეჭნი, ნაბალთი (ხშირად რისამე ნიშნად ან სამახსოვროდ), – ნაჭდევი. შდრ.: სულხან-საბა: ნიში – ნიშანთ ნაწილი. ნიშანი[სასწაული], დამინიშნავს, ენიშნა, მონიშნული.

ივანე ჯავახიშვილის მითითებით, ქორწინების უძველესი წესი ყოფილა ქალის მოტაცებით ქორწინება, რომელმაც ამოწურა თავისი დრო და ადგილი დაუთმო მშვიდობიანი მოლაპარაკების გზით, ანუ ნიშნობის საშუალებით ქორწინებას. მეცნიერი მიუთითებს, რომ ქალის მოტაცება, როგორც ქორწინების საშუალება, არც ერთ ქართულ სამართლებრივ ძეგლებში არ ჩანს, სამაგიეროდ, მისი კვალი შეიძლება მოიძებნოს ეთნოგრაფიულ მასალებში. ქორწინების წინაპირობად უნდა დავასახელოთ ნიშნობა, მაგრამ თვით ნიშნობასაც წინ უძღოდა ისეთი წესი, როგორცაა საცოლის შერჩევა ანუ „გაჩხრევა“, „შეზვერვა“, მაჭანკლობა, შუაკაცობა და სხვა სახის მოქმედებები.

ჩვენი ინფორმატორები საინტერესო მასალას გვაწვდიან მეჯვარეების /ხელისმომკიდების შესახებ: „ბაბოსგან გამიგია, ნეფე-პატარძალს გოგოსა და ბიჭს ეძახდნენ. ხელისმომკიდეს ნათლიას ეძახდნენ, ახლა მეჯვარესაც უწოდებენ, გამიგია ადრე დადიანსაც ეძახდნენ“ (ლალი თვალმიხელაშვილი,

30 წლის).

და-დიანი/ძმა-დიანი – „გოგოს მეჯვარეს ეძახდნენ – და-დიანი, ხოლო ბიჭის მეჯვარეს – ძმა-დიანი. „პატარძალს ძმადიანიც ჰყავდა და დადიანიც და ნეფეს მართო ძმადიანი, და ოჯახის ნათლიებიც ესენი იყვნენ მერე, ბავშვი რომ გაჩნდებოდა“. აღნიშნული ტერმინები „ძმადიანი“, „დადიანი“ ექსპედიციებში, როგორც ქართლში, ისე აჭარაში, ხშირად შეგვხვდებოდა, მაგრამ ამ ფორმით თითქმის არც ერთ დიალექტურ და განმარტებით ლექსიკონებში ვერ მოვიპოვეთ. მოცემული ტერმინები უნდა მოდიოდეს ძმადი/ძმადე ფორმიდან:

ძმად-ი, ძმადე (ძმადისა) – ძვ. ეთნ. დედოფლის გამყოლი კაცი – ძმობილი (შდრ., ხელისმომკიდე). „ძმადეებმა სამჯერ შეუცვალეს ბეჭედი, თავს, დაახურეს ოქროს კავებიანი გვირგვინი“ (ნ. ლორთქ.). სულხან-საბასთან ძმადი მაყარს ნიშნავს. საქორწინო და საქორწილო წეს-ჩვეულებების შესწავლით შეიძლება ვიკვლიოთ ქართველთა ზნეობრივ-ფსიქოლოგიური მახასიათებლების, ხელოვნური ნათესაობის ფორმები.

„მეჯვარეებს სპეციალური ლენტი უნდა ჰქონოდათ მხარზე. ლენტს არაფერი სახელი არ ჰქონდა, საქორწინო ლენტი ასე მოიხსენიებდნენ. რომელიც მხოლოდ მეჯვარეებს უნდა ჰკეთებოდათ“ (ნატა კაკაშვილი, 70 წლის).

საინტერესოა საქორწილო ლექსიკური ერთეულების – შახი, ხონჩა – სემანტიკა. რესპონდენტების თქმით: „აქ იციან შახი, თქვენბური ხონჩასავითაა, მაგრამ ძირითადად ტკბილეულისაგან, შოკოლადებისაგან შედგება, როგორც პატარა ნაძვისხე, ისეა აცმული შოკოლადები და კანფეტები და მახარობელს აჩუქებდნენ, რომელიც თოფის სროლით მიდიოდა ქორწილში“ (ქეთო ტუხაშვილი, 65 წლის).

სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ შაჰი მომდინარეობს სპარსული სიტყვიდან და „მეფეს“ ნიშნავს.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონში ხონჩა განმარტებულია შემდეგნაირად: შანის მსგავსი სამკაული; ძეწკვზე დაკიდებული ლითონის ფირფიტა. ყელსაბამი... ოქროს ხონჩით.

საანალიზო მასალის მიხედვით ჩანს, რომ მზითევი შეძლებაზე იყო დამოკიდებული. თუმცა ცდილობდნენ, აუცილებელი გაეტანებინათ: „მზითევი შკაფ-კამოდი მიჰქონდათ, შიფანერკა, ლოგინი აუცილებლად, ფარდაგი, ნიკელის საწოლი, ჯეჯიმი, სპილენძის ტაშტი, ლახანკა, ლაგანი, პირსახოცები, ჭურჭლის ტილოები. ტაშტს, ლაგანსაც ეძახდნენ ადრე, ახლაც ხანდახან დიდი ხალხი ლაგნით მოიხსენიებს: მაიტა ლაგანი, ფეხები ჩავყარო. ხალიჩას ჯეჯიმს ეძახდნენ, მაგრამ ეგ ძალიან ადრე, ყველა ხალიჩას არა, აბრეშუმის ძაფით ნაქსოვს, ადრე ხომ ყველაფერს ხელით ქსოვდნენ“ (ლალი თვალმიხელაშვილი, 30 წლის).

მზითევი ჩამოთვლილი ლექსიკური ერთეულები ლექსიკონებში შემდეგნაირად განიმარტება: ფარდაგი – მსხვილი მატყლის ძაფის უხაო ქსოვილი საფენად და კედელზე გასაკრავად (ქეგლ). შდრ.: ფარდაგი –

კედლის შესამოსია (სულხან-საბა); ჯეჯიმი – ფარდაგულად ნაქსოვი ზოლიანი ქსოვილი (ქეგლ). ასევე, ჯეჯიმი – საფენი ფარდაგის მაგვარი, ფარდაგი (ალ. ლლონტი); ლაგანი – იგივეა, რაც ტაშტი (ქეგლ).

საინტერესოდ გვეჩვენება ის მომენტი, რომ ჩვენი მასალების მიხედვით დედაკაცი და ქალი აბსოლუტური სინონიმები არ არიან. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად: დედაკაცი – 1. ასაკ გადასული გათხოვილი ქალი; 2. ცოლი; ქალი (ქალისა), 3. მდედრობითი სქესის ადამიანი, – დედაკაცი (ქეგლ). სულხან-საბასთან დედაკაცი – დიაცი. ქალი – დიაცი ჩვილით ბებრადმდე ქალი არს. ალ. ლლონტი: დედაკაცი – გასათხოვარი მანდილოსანი, ქალიშვილი.

წნორელების თქმით, დედაკაცი ოჯახის ქალია, რომელიც მარჯვეა და კარგად უძღვება ოჯახს. „ყველა ქალი კი არ არი დედაკაცი. კარგი, პატიოსანი და მეოჯახეა დედაკაცი, ქალი ბევრია, მაგრამა დედაკაცი კი ცოტალა“ (გოგი ნადირაშვილი, 73 წლის).

აღნიშნული მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ დროის ცვლელბა-დობასთან ერთად ტრადიციებიც შეიცვალა და მივიწყებას მიეცა ეთნოგრაფიული ყოფის ამსახველი ლექსემები; შეიძლება ვთქვათ, რაღაც კუთხით გაღარიბდა სამეტყველო ენაც, გარემოებების ცვლელბადობამ ფსიქოლოგიური ცვლილბებზეც გამოიწვია და ენამ, როგორც აზრის მატერიალურმა გამოხატულბამ, სხვა სემანტიკით დატვირთა ესა თუ ის სიტყვა. გამომდინარე აქედან ვფიქრობთ, საშურია დაცლილი სოფლელბიდან ეთნოლინგვისტურ ერთეულთა მოძიება, შეკრება და ფიქსაცია, რათა მომავალმა თაობამ არა მარტო იცოდეს მათ შესახებ, არამედ განავითაროს მშობლიური სალიტერატურო ენა და ზოგ მათგანს ტერმინოლოგიური დატვირთვაც შესძინოს.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

ეთნოგრაფიული ლექსიკონი 2011: ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი. თბილისი, 2011.

კობახიძე 1987: კობახიძე ალ., რაჭული დიალექტის ლექსიკონი. თბილისი, 1987.

ორბელიანი 1991: ორბელიანი ს.-ს., ლექსიკონი ქართული. თბილისი, 1991.

ქეგლ 1964: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 8 ტომად. თბილისი, 1964.

ლლონტი 1984: ლლონტი ალ., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. თბილისი, 1984.

ჯავახიშვილი 1982: ჯავახიშვილი ივ., თხზულბანი 12 ტომად, ტ. 6. თბილისი, 1982.

<http://ena.ge/explanatory-online> განმარტებითი ლექსიკონი.

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=index&d=8>